

پیوست ۲ (گواهی اصالت، نشر و حقوق مادی و معنوی اثر)

اینجانب **نسرین صادق زاده** دانشجوی ورودی سال **۹۸** مقطع کارشناسی ارشد

رشته **فقه و مبانی حقوق اسلامی** گرایش **الهیات**، گواهی می‌نمایم چنانچه در پایان نامه‌ی خود از فکر، ایده و نوشته‌ی دیگری بهره‌گرفته‌ام و یا نقل قول مستقیم یا غیر مستقیم از شخص دیگری داشته‌ام، منبع و ماخذ آن را نیز در جای مناسب ذکر کرده‌ام.

بدیهی است مسئولیت تمامی مطالبی که نقل قول دیگران نباشد، بر عهده‌ی اینجانب می‌باشد و در صورت نیاز پاسخگوی آن خواهم بود.

دانشجو تایید می‌نماید که مطالب مندرج در این پایان نامه (رساله) نتیجه‌ی تحقیقات وی بوده و در صورت استفاده از نتایج دیگران، مرجع آن نیز ذکر شده است.

نام و نام خانوادگی دانشجو **نسرین صادق زاده** تاریخ و امضاء **۱۴۰۱/۰۹/۰۱**

اینجانب **نسرین صادق زاده** دانشجوی ورودی سال **۹۸** مقطع کارشناسی ارشد

رشته **فقه و مبانی حقوق اسلامی** گرایش **الهیات**، گواهی می‌نمایم در صورت تمایل به انتشار مقاله، کتاب و هر اثر دیگری بر اساس مطالب پایان نامه‌ی خود، نمودم، علاوه بر اطلاع رسانی به استاد راهنما و کسب نظر ایشان، نام استاد راهنما را نیز ذکر خواهم نمود.

نام و نام خانوادگی دانشجو **نسرین صادق زاده** تاریخ و امضاء **۱۴۰۱/۰۹/۰۱**

کلیه‌ی حقوق مادی و معنوی مترتب از نتایج مطالعات، آزمایشات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق در موضوع این پایان نامه، متعلق به دانشگاه پیام نور می‌باشد.

آبان ۱۴۰۱

**فرم درخواست تسویه حساب دانشجویان
تحصیلات تکمیلی بدون نمره دستاوردهای**

**کاربرگ
شماره ۲**

کارشناس محترم پژوهشی دانشگاه پیام نور مرکز/واحد تهران جنوب -پرنده

با سلام و احترام

احتراماً

اینجانب **نسرین صادق زاده** به شماره دانشجویی ۹۸۰۰۰۶۱۰۲ دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته فقه و میانی حقوق اسلامی که در تاریخ ۱۴۰۱/۰۴/۱۴ از پایان نامه/رساله خود تحت عنوان **بررسی نامه امام علی (ع) به مالک اشتر از منظر فقه سیاسی** دفاع نموده ام، با توجه به اینکه امکان ارائه دستاوردهای پژوهشی مستخرج از پایان نامه و رساله برابر بخشنامه ها و دستورالعمل های مربوط برای اینجانب وجود ندارد، خواهشمندم دستور فرمایید نمره دفاع از پایان نامه یا رساله ام که در جلسه دفاع توسط اعضای هیات داوران تعیین شده به عنوان نمره نهایی منظور شود و نمره ارائه دستاوردهای پژوهشی برای اینجانب محاسبه نشود. بدیهی است پس از امضاء این تعهدنامه حق هرگونه درخواست مجدد یا اعتراض در مورد تغییر نمره حتی در صورت ارائه دستاوردهای پژوهشی را از خود سلب می نمایم. نام و نام خانوادگی و تاریخ : **نسرین صادق زاده**

۱۴۰۱/۹/۰۱

امضاء و اثر انگشت :

کد ثبت گلستان (80825) صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

خانم نسرین صادق زاده

دانشجوی رشته الهیات و معارف اسلامی (فقه و مبانی حقوق اسلامی)

به شماره دانشجویی ۹۸۰۰۰۶۱۰۲

تحت عنوان بررسی نامه امام علی (ع) به مالک اشتر از منظر فقه سیاسی

جلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد نامبرده با حضور هیات داوران در مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۱۴ ساعت ۹ صبح در محل مرکز نواح پرت برقرار و پس از ارزیابی پایان نامه مذکور به شوق زیر ارزیابی گردید.

نمره دفاع	نمره نهایی
۱۷	۱۷
هدفه	هدفه
خوب	

هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبه دانشگاهی	محل خدمت	امضا
استاد راهنما	دکتر رضا مظفری	استادیار	۳۹۳-۵۰	
استاد مشاور	دکتر رضا محبی مجد	استادیار	۴۶۲۹۲۹	
استاد داور	دکتر زینب موسوی سادات	استادیار	۴۳۴-۵۲	
نماینده تحمیلات تکمیلی	ناصر ربیعی	پرت		

نمره نامبرده بر اساس بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های مربوط به دستاوردهای پژوهشی مستخرج محاسبه و در تاریخ نهایی شده است.

نام و امضای کارشناس پژوهشی مرکز

مهر و امضای رئیس

دکتر امیر عباس صبوری دودران

پرت

ناصر ربیعی

• نمره دستاورد پژوهشی برابر دستورالعمل مربوط در مهلت مقرر پس از دفاع تعیین شده و توسط کارشناس پژوهشی محاسبه و نمره نهایی اعلام می گردد.

• مهر و امضای رئیس مرکز نواح حداقل در یک نسخه جهت امور فارغ التحصیلی و بازگزاری در گزارش ۱۷۰۰ سلحانه گلستان ارامی است.

دانشگاه پیام نور

مرکز دانشگاه پیام نور تهران / واحد تهران جنوب - پرنده

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

گروه الهیات و معارف اسلامی

بررسی نامه امام علی (ع) به مالک اشتر از نظر فقه سیاسی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر رضا مظفری

استاد مشاور: جناب آقای دکتر رضا محبی مجد

نسرین صادق زاده

تیر ۱۴۰۱

سلامت و رفاهیت

دانشگاه پیام نور

مرکز دانشگاه پیام نور تهران / واحد تهران جنوب - پرنده

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

گروه الهیات و معارف اسلامی

بررسی نامه امام علی (ع) به مالک اشتر از نظر فقه سیاسی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر رضا مظفری

استاد مشاور: جناب آقای دکتر رضا محبی مجد

نسرین صادق زاده

تیر ۱۴۰۱

Payam Noor university

Tehran Payam Noor University Center / South Tehran Branch - Parand

Thesis
To get a master's degree
Fiqh and the basics of Islamic law

Department of Theology and Islamic Studies

Analysis of the letter of Imam Ali (AS) to Malik Ashtar in terms of political jurisprudence

Supervisor: Mr. Dr. Reza Mozafari
Consultant professor: Mr. Dr. Reza Mohibi Majed

Nasrin Sadeghzadeh

July 1401

بسم الله الرحمن الرحيم

و اما حق پیروان تو در علم و دانشجویانت آن است بدانی خداوند عز وجل به وسیله علمی که عطایت فرموده و خزائن آن را بر تو گشوده، تو را سرپرست آنها نهاده است. پس اگر در آموختن به مردم به نیکی عمل کنی و آنان را سرگشته نسازی و میازاری خداوند فضلش را بر تو افزون خواهد کرد و اگر علمت را از مردم بازداری یا چون از تو علم طلب کنند حیرانش سازی، بر خداوند است که علم و درخشش آن را از تو گیرد و تو را از دلهای مردم بیاندازد.

***** رساله الحقوق امام سجاد (ع) *****

تقدیر و تشکر:

من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق

حمد و سپاس یکتای بی همتا را که لطفش بر ما عیان است، ادای شکرش را هیچ زبان و

دریای فضلش را هیچ کران نیست و اگر در این وادی هستیم، همه محبت اوست.

بدین وسیله تشکر قلبی و لسانی خود را از استاد عالی قدر جناب آقای دکتر

رضا مظفری که زحمت راهنمایی این پایان نامه را عهده دار گردیدند و در تمامی

مراحل انجام رساله از راهنمایی‌های مدبرانه ایشان استفاده نمودم ابراز می‌دارم و

توفیقات روز افزون ایشان را توأم با صحت و سعادت خواستارم

از جناب آقای دکتر رضا محبی مجد که در امر مشاوره این رساله مساعدت

نمودند و در این امر نهایت مراقبت، توجه و دقت خود را مبذول فرموده‌اند کمال

تشکر و امتنان را دارم و برای ایشان از خداوند سلامت و سعادت ابدی را

خواهانم.

تقدیم به

به پاس تعبیر عظیم و انسانی شان از کلمه ایثار و از خودگذشتگان

به پاس عاطفه سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان که در این سردترین

روزگاران بهترین پشتیبان است

به پاس قلب‌های بزرگشان که فریاد رس است و سرگردانی و ترس در پناهشان

به شجاعت می‌گراید

و به پاس محبت‌های بی‌دریغشان که هرگز فروکش نمی‌کند

این مجموعه را به پدر و مادر عزیزم تقدیم می‌کنم

با سپاس از سه وجود مقدس:

آنان که ناتوان شدند تا ما به توانایی برسیم...

موهایشان سپید شد تا ما روسفید شویم...

و عاشقانه سوختند تا گرمابخش وجود ما و روشن‌گر راهمان باشند...

پدرانمان

مادرانمان

استادانمان

چکیده

نامه‌ی امام علی (ع) به مالک اشتر دارای دو بخش مهم است: بخش مدیریتی و بخش رفتاری در نظام حکومتی جامعه‌ی اسلامی. آن حضرت در بخش مدیریتی، راهکارهای مناسب اداره‌ی جامعه و چگونگی رعایت حقوق متقابل حاکم و رعیت را که از اساسی‌ترین اصول سیاسی محسوب می‌شود، با زبانی ساده و درعین‌حال پرمعنا بیان کرده است. هرچند نمی‌توان ادعا کرد که در این الگو تمامی مباحث مربوط به مدیریت سیاسی جامعه مطرح شده‌اند، اما از آنجا که ایدئولوژی سیاسی - مدیریتی امام علی (ع) برخاسته از اصول اسلامی است، می‌توان الگوی مدیریت سیاسی اسلامی را از آن اخذ نمود. بخش دیگر نامه، مالک را به الگوی رفتاری خاصی توجه داده است.

این پژوهش به هدف بررسی نامه‌ی امام علی (ع) به مالک اشتر با تأکید بر فقه حکومتی - یا - فقه سیاسی و با روش توصیفی تحلیلی به بررسی این موضوع پرداخته شد و به چنین نتایجی دست یافته شد:

حکومت دینی، حکومتی است که در آن مدیریت خرد و کلان جامعه بر مبنای احکام، فرامین و ارزش‌های دینی انجام می‌گردد

بر اساس آموزه‌ها و سیره سیاسی و رفتاری امام علی در یک نگاه اهداف حکومت را می‌توان به اهداف بلندمدت (غایی) و کوتاه مدت (میانی) تقسیم نمود. حکومت دینی در اهداف غایی به دنبال انسان‌سازی و هدایت انسان به قرب الهی است و در اهداف میانی در جهت مدیریت بر مبنای قوانین الهی، حاکمیت دادن شایستگان، ارتباط بهینه با دیگر حکومتها، اجرای عدالت همه جانبه، تأمین نیازمندیهای همگانی و گسترش رفاه عمومی، ترویج و توسعه اندیشه‌های ناب دینی، گسترش مرزهای دانش در میان مردم، افزایش توان اقتصادی شهروندان، آبادسازی و عمران کشور، توسعه و ترویج تجارت، صنعت و زراعت، تأمین امنیت عمومی برای همه شهروندان، کشف توطئه‌ها و پیشگیری از وقوع آنها و مدیریت بحران‌های اجتماعی - سیاسی می‌کوشد. بر اساس اهداف مزبور وجود نهادهای امامت و رهبری امت، گزینش و جذب نیروی انسانی کارآمد، روابط بین‌الملل، دادگستری، رفاه و تأمین اجتماعی، تبلیغ و ارشاد اسلامی، تعلیم و تربیت، امور مالی و بیت المال، تجارت، صنعت، زراعت، نیروی نظامی و انتظامی و اطلاعاتی در حکومت دینی ضرورت دارد

کلیدواژگان: نامه‌ی امام علی (ع)، مالک اشتر، فقه حکومتی، فقه سیاسی

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
بیان مسئله.....	۱
اهمیت و ضرورت تحقیق:.....	۳
کاربردهای متصور از تحقیق و مراجع استفاده‌کننده از نتیجه رساله / پایان‌نامه.....	۶
پیشینه تحقیقات انجام‌شده در این زمینه.....	۷
اهداف تحقیق:.....	۱۳
هدف کلی:.....	۱۳
سوالات تحقیق:.....	۱۳
سوال کلی:.....	۱۳
فرضیه‌ها.....	۱۴
جنبه نوآوری و جدید بودن.....	۱۵
روش انجام تحقیق:.....	۱۶
روش و ابزار گردآوری اطلاعات:.....	۱۶
قلمرو تحقیق از ابعاد موضوعی، زمانی، مکانی:.....	۱۶
فصل اول: کلیات و اصطلاحات.....	۱۷
۱-۱- اصطلاحات.....	۱۸
۱-۱-۱- امام علی (ع).....	۱۸
۱-۱-۲- نهج البلاغه.....	۱۸
۱-۱-۳- نامه.....	۲۰
۱-۱-۴- معرفی مالک اشتر:.....	۲۱

- ۱-۱-۵-ویژگی‌ها و خصوصیات فرمان حکومتی امام علی (ع) به مالک اشتر..... ۲۱
- ۱-۱-۶-حکم حکومتی امام علی..... ۳۱
- ۱-۱-۶-۱-احکام اقتصادی..... ۳۳
- ۱-۱-۶-۲-احکام اجتماعی..... ۳۵
- ۱-۲-نظریه حکمرانی خوب و تطابق آن با حکمرانی خوب از دیدگاه نهج‌البلاغه..... ۳۷
- ۱-۲-۱-نظریه حکمرانی خوب و پیشینه آن..... ۳۷
- ۱-۲-۲-حکمرانی خوب از دیدگاه نهج‌البلاغه..... ۳۸
- ۱-۳-شاخص‌های حکمرانی و انطباق آنها با دیدگاه امام علی (علیه السلام) در نهج‌البلاغه..... ۴۱
- ۱-۳-۱-پاسخ‌گویی و حق اظهارنظر..... ۴۱
- ۱-۳-۲-ثبات سیاسی و نبود خشونت..... ۴۳
- ۱-۳-۳-اثربخشی دولت..... ۴۴
- ۱-۳-۴-کیفیت قوانین..... ۴۶
- ۱-۳-۵-حاکمیت قانون..... ۴۷
- ۱-۳-۶-کنترل فساد..... ۴۹
- ۱-۴-سایر ویژگی‌های حکمرانی خوب از دیدگاه امام علی (علیه السلام)..... ۵۱
- ۱-۴-۱-توجه به فرهنگ و اصلاحات فرهنگی..... ۵۱
- ۱-۴-۲-توجه به معیشت مردم..... ۵۲
- ۱-۴-۳-شایستگی کارگزاران..... ۵۳
- ۱-۴-۴-ضرورت مشورت در حکومت..... ۵۴
- ۵۶-فصل دوم: مبانی نظری تحقیق.....
- ۲-۱-حکومت در نهج‌البلاغه..... ۵۷
- ۲-۲-حق مردم در حکومت..... ۶۶

۷۱	۲-۳- آسیب شناسی حکومت اسلامی.....
۷۱	۲-۳- ۱ آسیب شناسی سیاسی.....
۸۴	۲-۳- ۲ آسیب شناسی نظامی.....
۸۶	۲-۳- ۳ آسیب شناسی اقتصادی.....
۸۹	۲-۳- ۴ آسیب شناسی فرهنگی - اجتماعی.....
۹۶	۲-۳- ۵ آسیب شناسی قضایی.....
۹۹	فصل سوم: تبیین نامه حضرت علی به مالک اشتر از منظر حکمرانی اسلامی.....
۱۰۰	۳-۱- بررسی نگاهی به امام علی(ع) در نامه به مالک اشتر با تاکید بر عناصر احکام حکومتی.....
۱۰۸	۳-۲- بررسی جایگاه نامه امیرالمومنین علی (ع) به مالک اشتر در منابع اسلامی.....
۱۱۰	۳-۳- شناخت ویژگی های فرمان روایان در حکومت اسلامی.....
۱۲۳	۳-۴- آسیب شناسی رفتار کارگزاران.....
۱۳۰	۳-۴- کنترل و نظارت دقیق بر عملکرد کارگزاران.....
۱۴۹	۳-۵- شناخت روش نظارت بر کارگزاران.....
۱۵۸	۳-۶- شناخت جایگاه قضا در حکومت دینی.....
۱۶۳	فصل چهارم: نتیجه گیری.....
۱۶۴	نتیجه گیری.....
۱۶۶	منابع.....

مقدمه

تصمیم‌گیری و اداره‌ی یک کشور بر پایه‌ی «مصلحت عمومی»، جان و جوهر سیاست را تشکیل می‌دهد. زیرا سیاست در اصل عهده‌دار ساماندهی امور عمومی و همگانی است. مشاهده‌ی سیاست و حکومت در کشورهای اسلامی، انسان را به این نتیجه می‌رساند که یکی از مسائل و آسیب‌های جدی سیاست و حکومت در اغلب کشورهای مسلمان و از جمله کشور ما ایران؛ کم‌رنگ بودن و نقصان «فرهنگ سیاسی معطوف به مصلحت عمومی» آن‌هم در سطح فرمانروایان آن کشورها می‌باشد. همچنین سیاست و حکومت و بنابراین نوع ساماندهی اجتماع، تحت تأثیر فرهنگ سیاسی مردم و به ویژه فرمانروایان است. بنابراین هر نوع ساماندهی مطلوب اجتماع برای رسیدن به اهداف الهی و انسانی، مستلزم شناخت فرهنگ سیاسی متناسب و متناظر با نظم سیاسی مطلوب و مورد نظر از طریق دسترسی به آبخشورهای اصلی؛ آن است. تا آن‌جا که به کشور ما مربوط می‌شود یکی از این آبخشورهای اصلی منشور شیعی حکومت یا فرمان امام علی (ع) به مالک اشتر در مورد آداب ملک و تدبیر حکومت است

بیان مسئله

نهج‌البلاغه یا راه رسا سخن راندن، دایره‌المعارفی است از فرهنگ اسلامی که در آن مباحثی چون خداشناسی، جهان‌فرشتگان، پیدایی جهان، طبیعت انسان، امت‌ها و حکومت‌های نیک‌کردار یا ستمکار وجود دارد.

«نهج‌البلاغه» کتابی سرشار از مسایل اخلاقی، تربیتی، عقیدتی، تاریخی و فرهنگی است؛ اما در این محورها خلاصه نمی‌شود و کتاب سیاست نیز محسوب می‌گردد». (دشتی، ۱۳۷۹: ۲۲). جدای از مجموعه فضیلت‌ها و کمالات امام علی (ع) که مقام او را تا پیامبر اسلام (ص) قرار می‌دهد، تأثیر آن حضرت در بنیان فقه اسلامی به‌طور عموم و فقه امامیه به‌طور خصوص، انکارناپذیر است. از باورهای شیعی که معتقد است امامان ما از سرچشمه زلال وحی سیراب گشته‌اند و علومشان به اصطلاح لدنی

است که بگذریم، آن حضرت تمامی دوران رسالت را با ایمان و باورمندی درک کرد و همواره در کنار پیامبر (ص) قرار داشت و بسیاری از معارف و تجارب را مستقیماً از آن حضرت دریافت کرد. به واسطه همین حضور پربرکت، بسیاری از مذاهب فقهی، خود را وامدار آن حضرت می‌دانند و فقیهان سترگی چه به گونه مستقیم و یا غیرمستقیم، از فقه ایشان بهره برده‌اند به اندازه‌ای که ابن ابی الحدید، علی (ع) را پایه و اساس دانش فقه شمرده است (ابن ابی الحدید، ۱/۱۸).

کتاب نهج البلاغه، آینه تمام‌نمای زندگی مولای متقیان، امام علی (ع) می‌باشد که با مطالعه آن می‌توان سیره قولی و عملی آن حضرت را در تمامی زمینه‌ها به خوبی مشاهده کرد. مسائل سیاسی و حاکمیتی به عنوان یکی از دغدغه‌های جوامع بشری از دیرباز در سیرالملوکها، سیاست‌نامه‌ها، تاریخ الملوکها و .. بازتاب یافته است. خطبه‌ها و نامه‌های امام علی در نهج البلاغه نیز از جمله اسناد مهم سیاسی - تاریخی است در بخش روان‌شناسی رفتار، ابعاد رفتاری حاکم در برخورد با مردم، کارگزاران، دیپلماسی خارجی و .. مورد تأکید قرار می‌گیرد. امام علی (ع) اهمیت رفتار سیاسی و تأثیر آن در اداره‌ی جامعه را به عنوان یک رکن مهم حاکمیتی مطرح نموده و توصیه‌های جدی در این زمینه بیان کرده‌اند. مهم‌ترین سندی که این توصیه‌ها در آن بازتاب یافته و تصویری دقیق از رفتار حاکم را نشان می‌دهد، نامه‌ی ایشان به مالک اشتر است. از مسائل مهم و سرنوشت‌سازی که در رد و نفی آن پیوسته از سوی افراد و گروه‌های مخالف داخلی و خارجی پرسش‌ها و شبهه‌های زیادی با دیدگاه‌ها و شیوه‌های متفاوتی طرح می‌شود، مسئله «سیاست و حکومت در اسلام» است (ابراهیم‌زاده آملی، ۱۳۷۷: ۲۶).

نامه‌ی امام علی (ع) به مالک اشتر دارای دو بخش مهم است: بخش مدیریتی و بخش رفتاری در نظام حکومتی جامعه‌ی اسلامی. آن حضرت در بخش مدیریتی، راهکارهای مناسب اداره‌ی جامعه و چگونگی رعایت حقوق متقابل حاکم و رعیت را که از اساسی‌ترین اصول سیاسی محسوب می‌شود، با زبانی ساده و درعین‌حال پرمعنا بیان کرده است. هرچند نمی‌توان ادعا کرد که در این الگو تمامی مباحث مربوط به مدیریت سیاسی جامعه مطرح شده‌اند، اما از آنجاکه ایدئولوژی سیاسی - مدیریتی

امام علی (ع) برخاسته از اصول اسلامی است، می‌توان الگوی مدیریت سیاسی اسلامی را از آن اخذ نمود. بخش دیگر نامه، مالک را به الگوی رفتاری خاصی توجه داده است.

تدوین تکالیف حاکم در حوزه‌ی فقه سیاسی در ابعادی چون گماشتن فرمان‌روایان شایسته، نظارت مستمر بر کارگزاران و مؤاخذه‌ی با خطاکاران، برشمردن شناسه‌های اخلاقی و زمامداری، جایگاه قضا در حکومت دینی در شمار مسائلی است که در این نامه بدان پرداخته شده است.

اهمیت و ضرورت تحقیق:

نهج‌البلاغه پس از قرآن کریم و گفتار پیامبر (ص) بهترین سخن و برترین کلام است. گوهر بی‌نظیر دریای معنویت است که تحصیل این گوهر، موجب سعادت دنیا و آخرت می‌گردد، قوانین زندگی و دستوراتش، عامل آزادگی و موجب بقا و پایداری است. این کتاب، نه تنها به زندگی فردی، بلکه به زندگی اجتماعی و سیاسی نیز در کنار خودسازی فردی، عنایت ویژه‌ای دارد. کثرت خطبه‌ها و نامه‌های سیاسی امیرالمؤمنین، بیانگر بینش عمیق ایشان به این‌گونه مسائل است و فرمایش‌های ایشان نه تنها برای آن زمان، بلکه تاکنون و تا نسل‌های آینده، مورداستفاده و راهگشاست. یکی از موارد اهمیت و ضرورت که به آن کمتر توجه شده است، ضرورت پرداختن به ابعاد فقهی حکمرانی پس از پیروزی انقلاب اسلامی است. نیاز گروه‌های مختلف در ساختار قدرت برای دستیابی به منابع دست اول هدایت‌گر از سنت حکومتی معصومان علیهم‌السلام.

مسائل سیاسی و حاکمیتی به عنوان یکی از دغدغه‌های جوامع بشری از دیرباز در سیرالملوکها، سیاست‌نامه‌ها، تاریخ الملوکها و .. بازتاب یافته است. خطبه‌ها و نامه‌های امام علی در نهج‌البلاغه نیز از جمله‌ی اسناد مهم سیاسی- تاریخی است که با استفاده از روش‌های جدید پژوهشی هم چون معنا کاوی، صورت‌بندی گفتمانی، نظریه‌ی بنیادی و تحلیل محتوا می‌توان راهکارهای مهم حکومتی را از آن استخراج کرد. مهم‌ترین سندی که این توصیه‌ها در آن بازتاب یافته و تصویری دقیق از رفتار حاکم

را نشان می‌دهد، نامه‌ی ایشان به مالک اشتر است. این سند پیش‌تر از زوایای متعددی مورد بررسی پژوهشگران قرار گرفته است.

بدون تردید سهم و نقش امام خمینی (ره) به عنوان تنها امامی پس از پیامبر که این توفیق را یافت که مدت نسبتاً خوبی رهبری یک حاکمیت دینی را به عهده بگیرد در نظریه‌پردازی و راهکارهای اجرایی فقه حکومتی از منظر شیعه، حائز اهمیت فراوان است. در نگاه امام علی (ع) رهبری و حاکمیت، جایگاه ویژه‌ای دارد تا آنجا که انتخاب زمامدار را یکی از واجبات الهی بر می‌شمارد: «الواجب فی حکم الله و حکم الاسلام علی المسلمین بعد ما یموت اما مهم او یقتل ... ان یختاروا لأنفسهم اماماً عفیفاً عالماً ورعاً عارفاً بالقضاء و السنه به یجمع امرهم و یحکم بینهم و یأخذ للمظلوم من الظالم حقه^۱» (هلالی، ۷۵۲/۲). از منظر فقه امامیه، امام و پیشوای مسلمانان، می‌تواند از اختیارات و حقوقی افزون بر آنچه در احکام عادی آمده است، تحت عنوان «احکام حکومتی و سلطانی» در جهت مصالح مسلمانان استفاده کند. امام علی (ع) نخستین امامی است که هم در گفتار و هم در رفتار، حکم حکومتی را مطرح می‌کند و سامان می‌بخشد فقیهان در تعریف و تحدید «حکم» نظر یکسانی ندارند. برخی آن را «خطابِ شارع که به افعال مکلفان تعلق گرفته است»، تعریف کرده‌اند (حکیم، ص ۵۵) و دسته‌ای این خطاب را مقید به اقتضاء یا تخییر یا وضع کرده‌اند (همان، ص ۵۶).

حفظ امنیت و جلوگیری از هرج و مرج اجتماعی حداقل چیزی است که از هر حکومتی انتظار می‌رود، حتی اگر حاکمی فاسق باشد باز می‌توان تا حدودی امنیت و آسایش را برای عموم مردم انتظار داشت و وجود چنین حکومت و حاکمی از نگاه امام (علیه السلام) از فقدان آن به مراتب بهتر و منطقی‌تر است.

^۱ آنچه در قضای الهی و حکم اسلام بر مسلمانان پس از مرگشان واجب است، چه مهم و چه مقتول... این که امامی پاکدامن، وارسته، دانا را برای خود انتخاب کنند که قضاوت و سنت را بداند و آنان را به وسیله آن متحد کند. میان آنها امور و داوری می‌کند و مظلوم را از ظالم حق می‌گیرد»

از اساسی‌ترین ویژگی‌های یک مدیر و کارگزار نظام اسلامی ایمان و توکل به خدا و پایبند به ارزش‌های مبنایی اسلام است. حضرت علی(ع) در این خصوص در نامه‌اش به مالک اشتر در توصیه‌ای می‌فرماید؛ «ای مالک، مالک نفس خویش باش و آن را به دست هوی مسپار، نفس خویش را با ترک خواهش‌ها بکش و به هنگام سرکشی، عنانش را بکش که نفس پیوسته به بدی فرمان می‌دهد جز آنکه خدای رحم کند و در اجابت نفس در نارواها بخل بورزد و بدان که همانا بخل ورزیدن نسبت به نفس، مراعات انصاف است در آنچه که برای آن خوشایند یا ناخوشایند است (نهج البلاغه - نامه ۵۳). در کنار تقوای دینی و سیاسی امام علی(ع) به کارگزاران و والیان خود توصیه به تقوای اخلاقی نیز می‌دهند. چنانکه امیرالمؤمنین(ع) هنگامی که محدبن‌ابی‌بکر را استاندار مصر نمود، در آغاز فرمانش به او دستور تواضع، نرمش و مساوات را داد. (نهج البلاغه - نامه ۲۷) امام(ع) در فرمانش به مالک اشتر، عالی‌ترین تعبیرهای عاطفی و احساسی درباره محبت به مردم را به‌کاربرده می‌فرماید: ای مالک، دل خویش را در پوششی از رأفت به رعیت و محبت به آنان و لطف بدیشان قرار بده، زیرا آن‌ها از دو گروه بیرون نیستند، یا برادر تو می‌باشند و یا انسانی چون تو هستند. آری آن کارگر مسلمان برادر استاندار است و آن کشاورز ذمی انسان چون او می‌باشد. (نهج البلاغه - نامه ۵۳) تقوای مالی نیز از دیگر مواردی است که حضرت علی(ع) درباره آن به کارگزارانش به رعایت آن توصیه می‌فرماید. حضرت در توصیه‌اش به فرماندار آذربایجان ضمن امانت خواندن حکومت می‌نویسد: برخورد زمامدار اسلامی با آن (حکومت) باید برخورد یک امانت‌دار باشد نه یک طعمه خوار. (نهج البلاغه - نامه ۵) شریح قاضی منزلی را به هشتاد دینار خریده بود. هنگامی که گزارش آن به امام رسید، آن حضرت نامه بسیار توبیخ آمیزی برای وی نوشت و فرمود: آگاه باش! به زودی نزد تو می‌آید کسی که نه گاهی به سند منزلت می‌کند و نه سؤالی از شاهدانت می‌نماید، تا آنکه تو را به نقطه‌ای دور با چشمانی که از حسرت خیره بدان شده است ببرد و یکه و تنها به قبر و گور تسلیمت نماید. (نهج البلاغه - نامه ۳) آنچه که امام علی(ع) به عنوان پیشوای مسلمانان به مدیران و کارگزاران زمان خویش دستور انجام آن‌ها را داده‌اند مختص آن زمان نیست، بلکه کاربرد آن و لزوم اجرای آن‌ها